

Posudok na dizertačnú prácu Mgr. Hany Klamkovej:

Nepokradneš! Nálady a postoje slovenskej spoločnosti k tzv. židovskej otázke, 1938 – 1945.

Téma holokaustu slovenských Židov, ktorej sa slovenská historiografia začala intenzívnejšie venovať vlastne až po roku 1989, patrí nepochybne stále k témam, ktoré nielenže zaujímajú odbornú verejnosť, ale stretáva sa aj s pomerne intenzívnym záujmom v spoločnosti. Zatiaľ čo problematika protižidovských zákonov, zhromažďovania Židov v táboroch a ich deportácie do vyhladzovacích táborov je už spracovaná vo viacerých prácach (predovšetkým v prácach Kataríny Hradskej, Yeshayahu Jelínka, Ivana Kamenca a Eduarda Nižňanského), prekvapivo málo je táto téma spracovaná práve z hľadiska postoja majoritnej spoločnosti, t.j. slovenskej komunity, ale tiež iných, neslovenských komunít na Slovensku (predovšetkým slovenských Nemcov a maďarskej menšiny- to ostáva ešte deziderátom) k holokaustu a k „riešení“ tzv. židovskej otázky vôbec. Práve tu je priestor, ktorý si vyžaduje dôkladný výskum a spracovanie. Hana Klamková sa v svojej dizertačnej práci pokúsila tento priestor zaplniť. Treba hneď na úvod povedať, že tento jej pokus je mimoriadne úspešný. Treba pritom povedať aj to, že takto poňatá téma je na jednej strane produktívna pre poznanie spoločnosti v uvedenom

období (ale nielen v ňom), ale na druhej strane je to aj téma, ktorá kladie na bádateľa pomerne veľké nároky.

Pre poznanie spoločnosti je to vlastne téma kľúčová. Ak sa výskum sústreďí iba na hlavných aktérov, na analýzu protižidovských zákonov a opatrení, v totalitnom systéme a v podmienkach vojny nemusíme vlastne o postojoch veľkej časti spoločnosti k uvedeným opatreniam vedieť takmer nič. Náročnosť tejto témy však vyplýva práve z charakteru prameňov, s ktorými musí bádateľ v tomto prípade pracovať. Najdôležitejším prameňom pre autorku boli situačné správy okresných úradov. Tie však, ako si to autorka sama uvedomovala, vyžadujú systematickú kritickú analýzu, pretože ich pisatelia neboli nezainteresovaní, nestranní pozorovatelia. Preto sa dizertantka usilovala porovnávať a konfrontovať tieto správy s inými prameňmi. Je trochu škoda, že sa nedostala k správam Sicherheitsdienstu (okrem správ v archíve aj publikované napr. in *Meldungen aus dem Reich 1938 – 1945*), pretože tie majú pomerne veľkú výpovednú hodnotu vzhľadom na to, že išlo síce o nacistickú, ale napriek tomu profesionálne zdatnú spravodajskú službu.

Celkový výsledok bádateľského úsilia Hany Klamkovej je pozoruhodný. Podarilo sa jej skoncipovať prácu, ktorá prináša veľa nového, objavného a ktorá okrem materiálového prínosu v jednotlivých konkrétnych, na materiáli postavených kapitolách, svojou štruktúrou je vyvážená, pôsobí uceleným dojmom, aj keď iste sa na tejto téme ešte dá pracovať a nie všetko bolo možné v jednej dizertačnej práci vyčerpať. Zdôraznil by som, že práca tohto druhu nemôže byť úspešne spracovaná bez predchádzajúcej teoretickej prípravy, bez hlbšieho poznania schém a modelov,

ktoré sa vyskytujú vo vzťahu väčšiny a menšiny, prenasledovaných a prenasledovateľov, páchatel'ov a obetí. K tejto téme, hlavne vo vzťahu k židovskému obyvateľstvu v európskej diaspore, existuje dosť literatúry a je dobré, že dizertantka zvládla základnú literatúru a tak mohla pristupovať k svojmu výskumu nielen teoreticky pripravená na veľmi dobrej úrovni, ale aj vyzbrojená na analýzu pramenného materiálu.

Vo vzťahu medzi páchatel'om a obeťou je veľa psychologických a často aj iracionálnych prvkov, keď páchatel' začína až po čine nenávidieť svoju obeť, pretože z neho urobila „páchatel'a“ a toto sa iste aj v dejinách holokaustu vyskytovalo veľmi často. Je však dobre, že Hana Klamková sa v svojej práci držala predovšetkým racionálnej analýzy a tak sa do popredia jej pozornosti dostala práve arizácia. Túžba po materiálnom zisku bola tak primárnym motívom nielen antisemitských prejavov, ale aj čechofóbie. Názov dizertačnej práce : „Nepokradneš“ vystihuje tak ústredný motív protižidovských akcií na Slovensku (a zrejme nielen na Slovensku) v uvedenom období.

Jadro práce tvoria tri hlavné chronologické kapitoly (kapitoly 2, 3 a 4), na ktorých je pozoruhodné, že dizertantka sa napriek tomu, že vychádza z konkrétneho materiálu a sleduje nálady obyvateľstva vo vzťahu k jednotlivým protižidovským opatreniam vládnej moci, pokúsila vidieť nálady obyvateľstva nielen primárne vo vzťahu k Židom a protižidovským opatreniam, ale aj v širokom dobovom kontexte. Dostávame tak jednotlivé nálady a postoje doslova v ich historických súvislostiach. Preto rozumieme, že v prvých rokoch existencie Slovenského štátu, keď ešte lojalita obyvateľstva voči štátu a jeho predstaviteľom bola pomerne silná, aj keď hlavne na

základe vtedy bežne hlásanej teórie „menšieho zla“, vyzeral aj vzťah obyvateľstva voči protižidovským opatreniam trocha inak ako v posledných rokoch vojny, po nemeckých porážkach, po Povstaní a v dôsledku vyčiniť nemeckej branej moci na Slovensku. V tom čase si už musel aj bežný obyvateľ, a tým viac arizátor, položiť otázku, čo bude po nemeckej porážke vo vojne. A práve v tomto období sa teda, a nie náhodou, stretávame aj s najčastejšími prípadmi pomoci Židom zo strany slovenského obyvateľstva

Je dobre, že dizertantka zaradila do práce, okrem úvodu (ktorý je veľmi obsažný a svojou kvalitou presahuje bežný štandard úvodov k dizertačným prácam), aj prvú kapitolu nazvanú: *Všeobecnosť antisemitizmu a jedinečnosť holokaustu, prípad Slovenska (teoretické vymedzenie a historický kontext)*. Táto kapitola bola ako štúdia uverejnená v Historickom časopise a vzbudila zaslúženú pozornosť. Práve tu dokázala autorka na základe dôkladného štúdia literatúry (žiaľ takmer výlučne zahraničnej, pretože v domácej takéto teoretické práce absentujú) vymedziť pojmy „judeofóbia“, „pojmový Žid“, ukázať na vzťah antisemitizmu a holokaustu ako aj na historický vývoj antisemitizmu v slovenskom prostredí a čo je veľmi hodnotné: ukázať, že aj slovenský antisemitizmus nebol nejakým izolovaným javom, ale že tu permanentne, okrem primárnych, primordálnych a konfesijných vplyvov, pôsobili aj názory a schémy správania, uplatňované v iných krajinách. Na Slovensku to boli vplyvy hlavne z rakúskeho a nemeckého prostredia. Možno práve tu by som ešte videl možnosti ďalšieho výskumu, pretože niektoré vplyvy a vzťahy sú iba naznačené a asi by stálo za to urobiť aj komparáciu antisemitizmu

slovenského, českého, poľského a maďarského. To je ale, iba jeden z možných námetov na ďalší výskum.

Pri sledovaní vzťahu medzi slovenským národným hnutím a antisemitizmom dizertantka úspešne zvládla celý historický kontext, čo u historikov, ktorí sa venujú predovšetkým 20. storočiu, nebýva vždy zvykom. Dobrým vodítkom jej tu bola zrejme štúdia Tibora Pichlera: *Národ, národnosti, štát: O politike etnického entuziazmu*. Pravda, pojmový aparát Pichlera je dosť sofistikovaný a nie vždy je v súlade s pojmovým aparátom, ktorý používa súčasná slovenská historiografia. Napríklad pojem „obrodenie“, ktorý Pichler systematicky používa (a používa ho aj Hana Klamková) je pochopiteľný iba v jednej súvislosti: tak sa vnímali formovatelia ideológie slovenského národa sami, objektívne sa však jednalo o proces formovania moderného národa. Rovnako Kollárov „kultúrny nacionalizmus“ nebol tak celkom apolitický a vhodnejší je tu termín „protonacionalizmus“. Úľavy Jozefa II. židom z januára 1782 je asi korektnejšie nazývať „židovským tolerančným ediktom“ na odlišenie od tolerančného patentu z októbra 1781. To sú však terminologické detaily. Pokiaľ ide o protižidovské stereotypy v slovenskej beletrii, iste by sa na túto tému dalo napísať viac, a iste nielen v beletrii, ale aj v tlači a pod. To by však už zrejme bola samostatná téma.

Zaujímavá je aj piata kapitola, ktorá je akýmsi exkurzom, založenom na typológii reakcií v nemeckej spoločnosti na holokaust a aj na iné genocídne prejavy, a pokus o jej aplikáciu v slovenskom prostredí. Súčasťou tejto kapitoly je aj podkapitola, rezumujúca tzv. slovakizáciu židovského majetku, ktorá už tiež bola publikovaná.

Práca Hany Klamkovej: *Nepokradneš. Náklady a postoje slovenskej spoločnosti k tzv. židovskej otázke, 1938 – 1945* svojím širokým záberom a inovatívnym prístupom je dizertačnou prácou, ktorú možno hodnotiť ako nadštandardnú. Po nejakých malých úpravách by ju bolo vhodné publikovať. Navrhujem, aby Mgr. Hane Klamkovej bol za uvedenú prácu udelený titul philosophiae doctor – PhD.

PhDr. Dušan Kováč, DrSc